

de artan İslamofobyaya göz önüne alındığında bu konuların akademik çalışmalarda ele alınması gereği açıktır. Bu noktada kitabın önemli katkılarından biri, dünyanın farklı alanlarındaki sınır bölgelerini uzmanlarının yazdıkları bölümler ile ele alması; diğer bir katkısı da günümüzde etkisi gitgide artan internetin toplumları dönüştürmede oynadığı role dikkat çekmesidir.

R. Rorty, G. Vattimo

Dinin Geleceği

der. Santiago Zabala, çev. Rahmi G. Ögdül

Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2009, 92 s.

Tamer YILDIRIM

Yrd. Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kitabın yazarlarından Gianni Vattimo (1936-) özellikle yorumbilimci felsefe bağlamındaki değerlendirmeleriyle çağımızın etkili filozoflarından birisidir. Genel olarak Vattimo'nun, yorumbilimci düşünme kipine geçişi, hem geleneksel metafiziğin hem de modernliğin sonunun doğal bir sonucu olarak değerlendirdiği görülmektedir. Richard Rorty (1931-2007) ise çözümleyici felsefe geleneğinde yetişmiş olmakla birlikte, zamanla kıta felsefesi geleneğinin temel tartışmalarına yaptığı katkılarla adından sıkça söz ettirmiş, felsefesinde kıta felsefesinin önemli sorunlarını, çözümleyici ve pragmatist geleneğin sunduğu olanakları kullanarak özgün biçimde işlemiş isimlerden biridir. Yani bir anlamda çağdaş felsefede Rorty, Kuzey Amerika'nın empirizm sonrası pragmatizmini, Vattimo ise Latin Avrupa'nın postmodern yönelimini temsil etmektedir.

Değerlendirmeye konu olan kitap ise bu iki düşünürün yazılarına ve kitabın editörü Zabala ile olan diyaloglarına dayanmaktadır. Kitabı oluşturan metinler, emirleri/yasakları olmayan ve özellikle metafizik bir Tanrı imgesi içermeyen bir inanç haritasının taslağını çiziyor gibidir. Kitabı derleyen Zabala tarafından yazılan girişte, genel olarak çağımızın dinî bakış açısına farklı yönlerden değinilmektedir. Yazar, bu noktada dinî bir yaklaşım tarzıyla günümüzde dini tasfiye etmiş olduklarına inanılan pozitivist bilimcilik ve Marksizm gibi felsefi kuramların çözümlerine tanık olunduğunu belirterek, çağdaş teolojeye hâkim görüşün aksine Tanrı'nın ölümünün anti-Hıristiyan değil,

post-Hıristiyanî bir olgu olduğuna, sekülerleşmenin teolojik söylemin bütünü için norm haline geldiğine işaret etmektedir (s. 10).

Zabala'ya göre Rorty ve Vattimo için kültür, varoluşsal bir öz-yarar-tımla sonuçlanan, her an yeni bir kendini-betimleme işleminden neşet etmektedir. Bu noktada Tanrı-insan ilişkisi, erkle yüklü olarak değil, aksine Tanrı'nın tüm erkini insana devrettiği daha yumuşak bir ilişki olarak tasavvur edilmektedir (s. 11). Rorty ise "tarihsel olarak Tanrı figürünün taşıdığı ağırlık, felsefenin yapısökümsel jesti sayesinde ortadan kaldırılamayacağı için, en iyisi bu ağırlığın tarihsel etkisini kabul etmek ve uygun ironiyle onun mevcudiyetini yeniden düşünmek" (s. 11) şeklinde genel ironik yaklaşımını sürdürmektedir. Bu düşüncenin temelinde şu husus yatmaktadır: Bilindiği gibi Rorty ve Vattimo insanlığın Aydınlanma öncesinde Tanrı'ya, Aydınlanma'dan sonra ise akla karşı ödevleri olduğu gerçeğinden yola çıkmaktadırlar. Fakat, gerek İnanç Çağı gerekse Akıl Çağı, insanlığın daha büyük mutluluk amacıyla üretmiş olduğu yeni yaşam formlarının önemini hesaba katmadıkları için yanlış yollara sapmışlardır. Bu kitap da insanlığın, Yorum Çağı'na girmiş olduğu görüşünden yola çıkmaktadır. İçinde bulunduğumuz çağda bilime, felsefeye ya da dine ait olmayan kaygılar düşünceye hâkim olmaya başlamıştır. Bu noktada Rorty ve Vattimo'nun başlattıkları yeni diyalog kültürü bizleri, bir yandan giriştikleri mevcudiyet metafiziğine yönelik yapısöküm açısından Nietzsche, Heidegger, Derrida'yı izlemeye, öte yandan metafiziğin ötesine geçmeleri bakımından Dewey, Croce, Gadamer'i izlemeye çağırılmaktadır. Genel olarak bugün felsefecilerin görevi ise, Platoncu programın tersine çevrilmesi olarak anlaşılmaktadır: Artık felsefeci, insanları, ebedî ve ezeli olana değil, kendi tarihselliklerine geri dönmeye davet etmektedir. Yani felsefe âdeta bilginin gelişiminden ziyade, insanlığın zihni ve ahlakî yönden gelişmesine vakfedilmiştir. Rorty ve Vattimo'ya göre de, felsefe; bir hakikati kanıtlamayı değil, hakikat olarak görülebilen bir konsensüs imkânının tarafını tutmayı önermektedir (s. 20). Bu noktada Zabala'nın da belirttiği gibi, metafiziğin sonuyla birlikte, entelektüel faaliyetin amacı, hakikat bilgisi değil, aksine herhangi bir otoriteye başvurmaksızın, her argümanın anlaşmaya varma hakkı olduğu bir "konuşma"dır. Metafiziğin arkasında bıraktığı boş mekân "konuşma"nın dışındaki bir temele işaret eden yeni felsefeler tarafından doldurulmamalıdır (s. 21). Bu anlamda geleneksel metafizik düşünce tarafından üretilmiş, büyük birleştirici sentezlerin sonunu yaşayan postmodern insan, Tanrı'nın artık olmadığı bir dünyada, bilgimiz ve etiğimiz için eşsiz, nihaî ve normatif temel sağlayabilen yapıların bulunmadığı bir dünyada, nevrozsuz yaşamayı başarmıştır (s. 23). Zabala tarafından böyle iddia edilse

bile kannatimizce insanların bu durumun sonucunda içine düştüğü yeni nevrozların bulunduğu açıktır ve bunların bir sonu da yok gibidir. Böyle bir düşüncenin savunulmasının sebebi, genel olarak bakıldığında, bugün, Hıristiyanlığın hakikatinin, metafizik hakikat kavramının feshedilmesidir. Bu şekildeki Tanrısız Hıristiyanlık, Yüce Varlık'ın varoluşunu sağlam temellerle kanıtlama yeteneğine inanan nesnel metafizikten kurtulmuş bir inancı temsil etmektedir (s. 27).

Richard Rorty "Dinsel Zümre Karşıtlığı ve Ateizm" (s. 32-44) başlıklı makalesinde metafiziğin sonucuyla birlikte, dindar olmanın artık, sezgisel açıdan, gözlenebilir fenomenlere bağımlılık anlamına gelmediğini açıklıyor. Rorty, nesnel metafiziğin, varlık hakikatini bilim nesnelinin manipüle edilebilirliğiyle özdeş tutan düşünce ile birlikte feshedildiğini ileri sürüyor; böylelikle özcülük karşıtı bir dinin yolu açılıyor. Sadece özel motivasyon üzerinde temellendirilen bu din, artık Tanrı'nın bizlere hizmetçi değil, dostu gözüyle baktığı, Hıristiyanlığın esaslarına özgü vaadi yerine getirmeye yöneliyor. Kendini "dinsel zümre karşıtı" olarak tanımlayan Rorty, postmodern Hıristiyanlık yorumlarını meşrulaştırmakla uğraşamayacağımızı; çünkü meşruluk kavramının her birimizin tek başına meşgul olduğumuz şeye uygulanamayacağını belirtiyor.

"Yorum Çağı" başlıklı yazısında Gianni Vattimo (s. 45-56) ise yorumbilimin, felsefeyi tarihselleştirerek, doğa ve insan bilimleri arasındaki ayrımı tamamen sınırların dışına taşıyarak şeylerin gerçekliğini nasıl değiştirdiğini gösterme çabasıyla işe koyuluyor. "Yorumlardan başka olgu yoktur"un bir yorum olduğu tezini onayladığı için, metafiziğin sonu çağında yorumbilim, tarihsel varoluşun ifadesine dönüşmektedir. Vattimo'ya göre bu farkına varış kısmen, nesnel gerçeklik deneyimini, "mesajları dinleyip yorumlama" deneyimi halinde feshederek, dünyaya içsellik ilkesini getirmiş olan Hıristiyanlık sayesinde gerçekleşmiştir. Felsefenin yorumbilimselleştirilmesi, Nietzsche'nin ilan ettiği Tanrı'nın ölümünü, İncil'in anlattığı İsa'nın çarmıhtaki ölümüyle özdeşleştirmek suretiyle dini metafizikten kurtarmış oldu. Vattimo, Rorty'nin temelcilik karşıtı pragmatizminin mümkün olduğunu; çünkü kökleri İncil'e dayanan bir toplumda yaşandığını ileri sürerek, pragmatizm ve yorumbilimin, artık hakikat arayışı tarafından sevk edilmeyen bir diyalog kültürüne, metafizik Logos'un ötesine geçebilen felsefelerle dönüştüğü iddiasıyla yazısını bitirmektedir.

"Diyalog: Metafizikten Sonra Dinin Geleceği Nedir?" adlı Rorty, Vattimo ve Zabala arasında gerçekleşen konuşmada (s. 57-85) dinin geleceği; günün birinde dayanışmanın, iyilikseverliğin ve ironinin tek yasa haline geleceği umuduyla, Batı postmodern toplumunu tanımlayan politik, sosyal ve tarihsel yönlerle birlikte tahlil edilmektedir.

Zabala, ilk olarak “Zayıf düşünce” ve buna bağlı postmetafizik kültürün pragmatizm ve yorumbilim üzerinde etkili olmasından hareketle, zayıf düşüncenin bununla ilişkisini sormaktadır. Bu noktada Vattimo, Nietzsche’nin “olgular değil sadece yorumlar vardır” ifadesi ve Heidegger’in ontolojisinde açıklanan yorumbilimi, Hıristiyan mesajının gelişimi ve olgunlaşmasının şekli olarak değerlendirmektedir. Ayrıca Vattimo genel bir kabul olan Modern Kiliselerin tarihine bakıldığında kilisenin karşılaştığı asıl meydan okuyuşun, bilimin tek hakikat kaynağı olarak dikkate alınma iddiası olduğunu ifade etmektedir (s. 49). Fakat Kilisenin “harfi harfine açıklama taraftarlığı”nın kısmen, giderek dikkatini Kitab-ı Mukaddes’in “tinsel” anlamına yönelten bir yorumbilim sayesinde zaman içinde değişikliğe uğradığını ve bundan dolayı bugün Kilisenin, bilimle ya da feminizm gibi özgürleşme talepleriyle ilişkisini içeren sorunlarla karşı karşıya gelmediğini belirtmektedir (s. 51). Vattimo, din ve kültür birliğinin anlamaya etkisini kendi kültür tarihi bağlamında ele alarak şöyle değerlendirmektedir: “Kurumlarımızın ve kültürümüzün tarihine nüfuz eden Hıristiyanlık olmadan tarihsel varoluşun anlam taşımayacağını fark ettiğimiz ölçüde Hıristiyan vahyi ikna gücü taşımaktadır. Hıristiyanlıktan uzaklaştığımız takdirde en geniş anlamıyla kültürümüz de anlamsız hale gelecektir” (s. 55). Vattimo için bunun anlamı bir Hıristiyan olmadan yorumbilimci ya da pragmatik bir felsefeci olunamayacağı şeklindedir (s. 68).

Zabala’nın, “Aydınlanma’dan önce Tanrı’ya karşı ödevlerimiz olduğu söyleniyordu ve Aydınlanma sırasında akla karşı ödevler taşıdığımız söylendi: Ne var ki İman Çağı da, Akıl Çağı da yanlıştı. Bugün Yorum Çağında olduğumuzu görüyoruz. Bugün ödevimiz nedir?” sorusuna Rorty hem dini hem de akli bir kenara bırakarak daha somut olan bir ilkeyle “Bizim tek ödevimiz yurttaşlarımıza karşıdır” şeklinde cevap vermektedir (s. 75). Dinlerarası diyalog konusunda olumsuz bir bakış açısına sahip olan, İslam ve Hıristiyanlık arasında bir diyalogun imkânsızlığına değinen Rorty, “İslam ile bir diyalog fikri anlamsız gibi geliyor. İslam dünyasının mollaları ile demokratik Batı arasında da bir diyalog olmayacaktır” (s. 76) demektedir.

Zabala’nın son olarak “Dinin geleceği ‘ateizm ve teizmin ötesindeki’ bir konuma mı bağlı olacak?” şeklinde sorduğu soruya Vattimo “Evet” der ve dinin bir klavuza dönüşeceğini belirtir. Kitabın son cümlesi olarak da şunları söyler: “Dine gelince, diyalektik nihai nokta, çok ilginç bir fikir, belki de pragmatizmin ‘doğru’ bir anlamıdır. Her neyse, din ölmedi, Tanrı hâlâ etrafta (...)” (s. 85).

Sonuç olarak bu kitabın bize sunduğu şey nedir? Bizler de kendi ülkemizde dinin geleceğine böyle mi bakacağız? konusuna geldiğimiz-

de şunu belirtebiliriz ki, kitapta anlatılan din ve gelenek, Hıristiyanlık ve Batı medeniyetidir. Bu yönüyle kitap Batı'daki dinî hayatın içinde bulunduğu ve gelecekte bulanacağı durumu anlamamız açısından bir değer taşımaktadır. İki farklı düşünürün bakış açısından meselenin sunulması bizim olayı ele alırken daha gerçekçi bir değerlendirmeye ulaşmamıza yardım edecektir. Fakat ifade edilen görüşler, eğer yaşadığımız ülkede de bu yönde gelişmeler devam ederse, yaklaşık birkaç on yıl sonra bizim içinde geçerli olacakmış gibi gözüküyor.

Omar Ashour

*The De-Radicalization of Jihadists:
Transforming Armed Islamist Movements*

Routledge, Abington 2009, xiv+224 s.

Halil AYDINALP

Dr. Araş. Gör., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kahire Amerikan Üniversitesi'nde lisans ve yüksek lisans eğitimini tamamladıktan sonra Kanada McGill Üniversitesi'nden doktora derecesi alan Omar Ashour, Exeter Üniversitesi Arap ve İslamî İlimler Enstitüsü'nde siyaset bilimi dersleri vermektedir. Akademik ilgileri İslamî hareketler ve ideolojiler, demokratikleşme ve siyasî katılım, uluslararası güvenlik ve terörizm konuları üzerine yoğunlaşan Ashour'un, bölgesel olarak, Ortadoğu'da daha çok Mısır, Tunus, Irak ve Suudi Arabistan, Orta Asya'da ise Tacikistan, Afganistan ve Çeçenistan üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Kanada ve İngiltere'deki Müslüman (özellikle Arap) diaspora toplulukları üzerine de çalışan Ashour'un temel çalışma sahası, İslamî hareketlerin yumuşama süreçleridir. 1980'lerin başından beri, özellikle de 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra oluşan dinî köktencilik literatürü içinde, şiddete müracaat eden İslamcı hareketlerin tersine dönüşüm süreçleri, ilk defa Ashour'un bu çalışmasıyla ayrıntılı bir biçimde ele alınmaktadır.

The De-Radicalization of Jihadists (Cihadistlerin Yumuşama Süreci)
"Bir de-radikalizasyon Teorisi", "İyi, Kötü, Çirkin: İslamî Hareketlerde Yumuşama, Radikalleşme ve Yeniden Yumuşama", "Yumuşama Örneklerine Tarihsel Bakış", "Anlatılmayan Hikaye: Müslüman Kardeşler İçindeki Silahlı Kanadın Yumuşama Süreci", "el-Kaide Yanlı-